

demonstraties geneigde strijdvaardigheid langzamerhand plaats maakte voor een geheel andere stemming: meer naar binnen gekeerd, meer verbeteren, bij buien ook somberder.¹ Want naarmate de rantsoenering zich uitbreidde en meer en meer arbeiders naar Duitsland moesten vertrekken, namen ook de zorgen toe. Dit alles betekende niet dat er wijziging kwam in de innerlijke gezindheid; alleen werd de behoefte geringer om met uiterlijke demonstraties risico's te lopen. Die demonstraties waren op Koninginnedag '42 dan ook heel wat minder spectaculair dan in '41 en in '43 nog weer minder dan in '42.² Misschien waren sommigen toen wel van mening dat wat men in '41 gedaan had, hoe spontaan ook, eigenlijk naïef en totaal onbeduidend geweest was.

Zo kunnen *wij* de zaak niet zien. Inderdaad, die kleinere en grotere symbolische handelingen die zich in '41 in vrijwel alle delen des lands voordeden en die wij in dit en in het vorige hoofdstuk beschreven, betekenden niet dat de macht van de bezetter feitelijk aangetast werd. Maar zij betekenden wèl iets totaal anders: zij hielden de zichtbare bevestiging in van het feit dat de bezetter volledig gefaald had, sympathie te wekken bij de overgrote meerderheid van het Nederlandse volk; die overgrote meerderheid was hem als vijand

¹ Aannemelijk lijkt het dat die stemmingswisseling zich het eerst afgetekend heeft in Amsterdam en in de Zaanstreek waar de Duitsers de Februaristaking met geweld neergeslagen hadden. De staking was een grootse demonstratie geweest – en men had er niets tastbaars mee bereikt. Het is dan ook opvallend dat de optochten en vechtpartijen die zich eind '40 en begin '41 in Amsterdam voordeden, zich na de Februaristaking niet herhaalden. ² In '42 hadden oproepen om op Koninginnedag tot een algemene staking over te gaan, geen enkel effect. In Amsterdam werden bij een drukkerij bijna 400 000 pamfletten in beslag genomen waarin de CPN tot demonstraties opgeroepen had. Ter intimidatie lieten de Duitsers die dag jagers boven de grote steden cirkelen. In Gouda werd vuurwerk afgestoken (veertien personen werden opgepakt), in Amersfoort werd een orgelman gearresteerd die voortdurend 'Lang zal ze leven!' gespeeld had, in Leerdam kregen de patiënten in het ziekenhuis een tuil met oranje bloemen bij hun bed, in Baarn waren (evenals op de verjaardagen van prinses Juliana in '41 en '42) enkele versieringen aangebracht. 'De twee-en-zestigste verjaardag van H. M. de Koningin is', schreef een Rotterdammer in zijn dagboek, 'opgewekt herdacht in de binnenkamer. Wijs geworden door de ervaring van vorige jaren is er naar buiten niets van te bespeuren geweest.' (F. A. de Graaff: *Op leven en dood, kroniek van oorlog en bezetting* (1946), p. 109).

Koninginnedag 1943 ging, aldus een Duits rapport, *'fast unbemerkt vorbei. Gewiss wird er in fanatischen Kreisen gefeiert werden sein und bei einigen Kindern sah man auch wohl orange Blüten, aber im allgemeinen sind die Sorgen des Einzelnen doch zu zahlreich und zu schwer als dass er sich noch besonders um das königliche Haus kümmern könnte.'* (WBN, Feldkommandantur 724: 'Lage- und Stimmungsbericht 9/43' (30 sept. 1943), p. 4).